

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

QURILISH KORXONALARIDA BOSHQARISHNING TASHKILY -IQTISODIY MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBALARI

Arifdjanova Zilola Dilshadovna
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada investitsiya strategiyalari, xarajatlarni nazorat qilish usullari, raqamlashtirish va me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirishga urg'u berilgan holda qurilish korxonalarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba o'rganilgan. Shuningdek, tadqiqotda O'zbekistonda qurilish sohasining bugungi holati tahlil qilinib, uning samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish uchun eng yaxshi xalqaro tajribani joriy etish yo'llari taklif qilingan.

KALIT SO'ZLAR

Qurilish korxonalari, tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv, sarmoyaviy strategiyalar, xarajatlarni nazorat qilish, raqamlashtirish, xorijiy tajriba, O'zbekiston, infratuzilmani rivojlantirish, samaradorlikni oshirish, davlat-xususiy sheriklik (DXSh).

Kirish. Zamonaviy jahon iqtisodiyotida qurilish sektori mamlakat infratuzilmasi, iqtisodiy rivojlanishi va investitsiya muhitini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, qurilish industriyasi jahon yalpi ichki mahsulotining 13% ga yaqinini tashkil etadi, bu esa uni dunyodagi eng yirik iqtisodiy tarmoqlardan biriga aylantiradi. AQSh, Germaniya, Xitoy va Buyuk Britaniya kabi rivojlangan iqtisodiyotlar samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va qurilish korxonalarining barqarorligini oshirish uchun samarali tashkiliy va iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqdi.

O'zbekistonda qurilish sektori jadal o'sishni boshdan kechirmoqda, bu yalpi ichki mahsulotning 6-7 foizini hissasini qo'shmoqda, so'nggi bir necha yil ichida yillik o'sish sur'ati 10 foizdan oshdi. Hukumat tashabbuslari, jumladan, 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi, eng yaxshi xalqaro tajribani joriy etish orqali sohani modernizatsiya qilishga qaratilgan. Biroq, loyihalarni samarasiz moliyalashtirish, xarajatlarni nazorat qilish mexanizmlarining zaifligi va cheklangan raqamlashtirish kabi muammolar sohani yanada

rivojlantirishga jiddiy to‘siqlar tug‘dirmoqda.

O‘zbekiston qurilish sektorini isloh qilishning shoshilinch ehtiyoji tez urbanizatsiya va yuqori sifatli, tejamkor va barqaror infratuzilmaga talabning ortib borishi bilan bog‘liq. O‘zbekiston Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga ko‘ra, qurilish ishlari hajmi 2023-yilda 14,7 foizga oshdi, ammo loyihaning kechikishi, xarajatlarning oshishi va shaffoflikning yo‘qligi kabi muammolar mazkur soxaning ynaada rivojlaniشىga tўsqinlik qilmoqda.

Uzoq muddatli raqobatbardoshlik va barqarorlikni ta‘minlash uchun O‘zbekiston qurilish korxonalarini tashkiliy-iqtisodiy boshqarish bo‘yicha eng yaxshi xalqaro tajribani o‘zlashtirishi kerak. Ko‘pgina rivojlangan mamlakatlar muvaffaqiyatli investitsiya strategiyalarini soddalashtirdi, raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirdi va me‘yoriy-huquqiy bazani mustahkamladi, bu yuqori samaradorlik, shaffoflik va innovatsiyalarga olib keldi. Ushbu tajribani o‘rganish O‘zbekistonga qurilish sektorining barqarorligi va iqtisodiy samaradorligini oshirish imkonini beradi, bu esa uni milliy iqtisodiy o‘shning asosiy omiliga aylantirish imkonini beradi.

Ushbu ma‘lumotlar qurilish korxonalarida tashkiliy-iqtisodiy boshqaruvning samarali mexanizmlarini shakllantirish bo‘yicha xorijiy tajribani tahlil qilish va ilg‘or amaliyotlarni O‘zbekiston qurilish industriyasiga tatbiq etish imkoniyatlarini o‘rganishning dolzarbligini belgilaydi. Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar tajribasini tahlil qilib, ularning mahalliy sharoitga moslashuvchanligini baholash orqali ushbu tadqiqot mamlakatimiz qurilish korxonalarining samaradorligi va barqarorligini oshirishga kompleks asos yaratadi.

Qurilish korxonalarida tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish bo‘yicha xorijiy tajribalar mamlakat, uning iqtisodiy modeli, texnologik taraqqiyoti va boshqa omillarga qarab juda xilma-xil bo‘lishi mumkin. Biroq, ba‘zi umumiy tendentsiyalar va yondashuvlarni aniqlash mumkin:

Rivojlangan mamlakatlarda, xususan Germaniyada qurilish korxonalarida boshqaruv jarayonlarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan — ERP, CRM va BIM tizimlaridan keng foydalanadi. Bu tizimlar ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, bo‘limlararo muvofiqlashtirishni yaxshilash hamda resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Shu orqali korxonalar raqobatbardoshlikni oshirib, boshqaruvni raqamlashtirishga erishmoqda.

Germaniya qurilish industriyasi yuqori sifat standartlari, to‘g‘ri rejalashtirish va shartnomaviy intizom bilan ajralib turadi. Qurilish kompaniyalari Lean Construction va Agile kabi ilg‘or loyihani boshqarish metodologiyalaridan foydalanib, resurslardan foydalanishni optimallashtiradi hamda yo‘qotishlarni kamaytiradi. Shu bilan birga, ISO 9001 va ISO 14001 kabi xalqaro standartlar asosida sifat va atrof-muhit menejmenti tizimlari faol joriy etilgan.

Innovatsion texnologiyalar — xususan, BIM (Building Information Modeling) orqali loyihalar raqamli muhitda modellashtirilib, barcha bosqichlar yagona tizim orqali boshqariladi. Bu usul jarayonlarni tezlashtirish, xarajatlarni kamaytirish va loyihalarning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Barqaror qurilish amaliyotlari doirasida energiya tejamkor texnologiyalar, qayta tiklanuvchi energiya manbalari va chiqindilarni qayta ishlash tizimlari keng qo‘llaniladi.

Germaniya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini samarali shakllantirish uchun sifat menejmenti, raqamli texnologiyalar, standartlashtirish va ta‘lim tizimi o‘zaro uyg‘un holda faoliyat yuritishi zarur. Shu bois, mazkur tajribani O‘zbekiston qurilish korxonalariga moslashtirish boshqaruv samaradorligini oshirish va barqaror rivojlanish tamoyillarini amalda qo‘llash uchun muhim ilmiy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Koreyada qurilish sohasining tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv tizimi yuqori darajadagi tashkiliylik, resurslardan samarali foydalanish va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish bilan ajralib turadi. Qurilish kompaniyalari boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish, xususan BIM,

avtomatlashtirilgan monitoring va tarmoq texnologiyalaridan foydalanish orqali samaradorlikni oshirmoqda. Bu yondashuvlar loyiha muddatlariga rioya qilish, xarajatlarni optimallashtirish va sifatni kafolatlashga xizmat qiladi.

Koreya tajribasida loyihalarni rejalashtirish va tashkil etish jarayoni aniq me'yorlar asosida olib boriladi. Kompaniyalar Lean Construction tamoyillariga tayangan holda jarayonlarni tizimlashtiradi, resurslarni oqilona taqsimlaydi va ishlab chiqarish bosqichlarida sifat nazoratini kuchaytiradi. Natijada, qurilishning barcha bosqichlarida samaradorlik, ishonchlik va mas'uliyatni oshirishga erishiladi.

Mamlakatda innovatsion texnologiyalar bilan bir qatorda mehnat xavfsizligi va inson omiliga ham katta e'tibor qaratiladi. Qurilish maydonchalarida qat'iy xavfsizlik standartlari, muntazam o'quv mashg'ulotlari va nazorat tizimlari orqali ishlab chiqarishdagi xavf omillari minimallashtiriladi. Shu bilan birga, barqaror qurilish tamoyillari — ekologik toza materiallardan foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash va energiya tejankor usullarni qo'llash — keng joriy etilgan.

Koreyada malakali kadrlar tayyorlash tizimi ham muhim o'rin tutadi. Texnik universitetlar va kasb-hunar markazlari bilan sanoat korxonalarini o'rtasidagi hamkorlik natijasida amaliy ko'nikmaga ega mutaxassislar tayyorlanadi. Umuman olganda, Koreya qurilish sohasidagi tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmlari samaradorlik, innovatsiya, xavfsizlik va barqarorlikni uyg'unlashtirgan kompleks model sifatida e'tirof etiladi.

Xitoy bugungi kunda dunyodagi eng yirik va eng tez rivojlanayotgan qurilish bozorlaridan biridir. Mamlakatda qurilish sohasini boshqarish davlat tomonidan qat'iy tartibga solinadi, bu esa yirik infratuzilma loyihalarini muvofiqlashtirish va sohaning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Hukumat tomonidan ishlab chiqilgan strategik dasturlar va uzoq muddatli rejalashtirish tizimi qurilish korxonalarining samarali faoliyat yuritishiga sharoit yaratadi.

Xitoy infratuzilma, uy-joy, savdo va sanoat ob'ektlarini barpo etishga katta miqdorda sarmoya yo'naltiradi. Qurilish kompaniyalari yirik loyihalar — osmono'par binolar, ko'priklar, avtomobil va temir yo'llarni qurishda yuqori texnologiyalardan faol foydalanadi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish maqsadida BIM (Building Information Modeling), raqamli boshqaruv platformalari va avtomatlashtirilgan tizimlar keng qo'llanilmoqda.

So'nggi yillarda Xitoy "yashil qurilish" tamoyillarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Energiya tejankor texnologiyalar, qayta tiklanuvchi resurslardan foydalanish, chiqindilarni boshqarish va ekologik toza qurilish materiallarini joriy etish keng ko'lamda amalga oshirilmoqda. Bu nafaqat ekologik xavfsizlikni ta'minlaydi, balki iqtisodiy samaradorlikni ham oshiradi.

Xitoy qurilish sohasida xalqaro hamkorlikni kengaytirib, xorijiy sarmoyadorlar va kompaniyalar bilan yirik loyihalarni amalga oshirmoqda. Bundan tashqari, rivojlangan kasbiy ta'lim tizimi va malakali mutaxassislar tayyorlash dasturlari sohada inson resurslari salohiyatini mustahkamlamoqda. Umuman olganda, Xitoy tajribasi kuchli davlat nazorati, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va barqaror rivojlanishga yo'naltirilgan yondashuv bilan ajralib turadi.

AQShda qurilish sohasidagi boshqaruv tizimi yuqori darajadagi professionallik, qat'iy me'yoriy nazorat va innovatsion yondashuvlar bilan ajralib turadi. Qurilish kompaniyalari tashkiliy-iqtisodiy boshqaruvda loyihalarni rejalashtirish, resurslarni samarali taqsimlash hamda ISO standartlariga asoslangan sifat menejmenti tizimlarini keng qo'llaydi. Natijada, sohada nafaqat ishlab chiqarish samaradorligi, balki xavfsizlik va barqarorlik tamoyillari ham ustuvor

o‘rin egallaydi.

AQSh qurilish kompaniyalari Lean Construction va Agile kabi ilg‘or loyihani boshqarish metodologiyalaridan foydalanib, xarajatlarni kamaytirish va jarayonlarni moslashuvchan boshqarish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, BIM (Building Information Modeling), dronlar, sensorlar va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari orqali qurilishning barcha bosqichlari raqamlashtirilgan. Bu yondashuvlar loyiha sifatini oshirish, risklarni kamaytirish va vaqtni tejashga xizmat qiladi.

Mamlakatda innovatsion texnologiyalar bilan bir qatorda barqaror qurilishga ham katta e‘tibor qaratiladi. Energiya tejamkor texnologiyalar, ekologik toza materiallardan foydalanish va yashil binolar qurish AQSh kompaniyalarining asosiy strategik yo‘nalishlaridan biridir. Shu bilan birga, ish joylarida xavfsizlik standartlariga qat‘iy rioya qilinadi, xodimlarning malakasi va salomatligi doimiy ravishda nazorat qilinadi.

AQShda qurilish sohasida rivojlangan kasbiy ta‘lim tizimi mavjud bo‘lib, universitetlar, kollejlilar va savdo maktablari qurilish mutaxassislarini tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, AQSh kompaniyalari xalqaro loyihalarda faol ishtirok etib, ilg‘or tajribalarni jahon bozoriga eksport qilmoqda. Umuman olganda, AQShning qurilishni boshqarish modeli innovatsiya, sifat, xavfsizlik va barqaror rivojlanish tamoyillarining uyg‘unlashgan namunasi sifatida e‘tirof etiladi.

Turkiya bugungi kunda an‘anaviy qurilish tajribasini ilg‘or texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirgan holda jahon qurilish bozorida yetakchi o‘rinni egallab bormoqda. Mamlakatning geografik joylashuvi — Yevropa va Osiyo chorrahasida joylashgani — yirik infratuzilma loyihalarini, jumladan portlar, aeroportlar, avtomobil va temir yo‘llarni rivojlantirishni jadallashtirmoqda. Bu esa qurilish sohasida yuqori tashkiliylik, resurslardan samarali foydalanish va strategik rejalashtirishni talab etadi.

Turk qurilish kompaniyalari BIM (Building Information Modeling), Lean Construction va boshqa zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini faol joriy etib, loyihalarning samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirmoqda. Shu bilan birga, turizm va ko‘chmas mulk sohasiga kiritilayotgan yirik sarmoyalar mehmonxonalar, turar-joy majmualari va tijorat ob‘ektlarining qurilishini kengaytirib, iqtisodiy o‘sishga turtki bermoqda.

So‘nggi yillarda Turkiya barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik masalalariga ham katta e‘tibor qaratmoqda. Qurilishda energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik toza materiallardan foydalanish bo‘yicha aniq standartlar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, malakali kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga yo‘naltirilgan kasbiy ta‘lim tizimi sohaning inson resurslari salohiyatini mustahkamlab bormoqda.

Umuman olganda, Turkiya tajribasi tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini samarali shakllantirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, sifat va barqarorlikka e‘tibor qaratish, shuningdek, xalqaro qurilish xizmatlarini eksport qilish orqali jahon bozorida o‘z mavqegini mustahkamlash bilan ajralib turadi.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, Germaniya, Koreya, Xitoy, AQSh va Turkiya kabi mamlakatlar qurilish sohasida tashkiliy va iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishda o‘ziga xos yondashuvlarga ega bo‘lsalar-da, ularni birlashtiruvchi umumiy jihatlilar — samaradorlik, sifat, innovatsion yondashuv va barqaror rivojlanishga intilishdir. Ularning boshqaruv amaliyotlari resurslardan oqilona foydalanish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini kengaytirish va inson kapitalini rivojlantirish orqali yuqori natijalarga erishishni ta‘minlaydi. Mazkur tajribalar O‘zbekiston qurilish sohasida tashkiliy-iqtisodiy

boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Birinchi navbatda, xorij tajribalarini tizimli tahlil qilish va mahalliy sharoitga moslashtirish zarur. Germaniya va Koreya tajribalarida kuzatilgan sifat menejmenti va standartlashtirish (ISO 9001, ISO 14001) tizimlarini milliy amaliyotga tatbiq etish, O'zbekiston qurilish korxonalarida boshqaruvning shaffofligini va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, Xitoy va AQSh amaliyotlarida muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan BIM (Building Information Modeling), Lean Construction va ERP kabi tizimlarni joriy etish boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish va optimallashtirish uchun zarur shartdir.

Ikkinchi yo'nalish sifatida inson kapitali va kadrlar salohiyatini rivojlantirish alohida o'rin tutadi. Qurilish va loyiha boshqaruvi sohasida mutaxassislar tayyorlash, ularning malakasini oshirish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'qitish jarayonlariga integratsiya qilish orqali ilmiy-texnik va boshqaruv salohiyatini oshirish mumkin. Oliy o'quv yurtlari, ilmiy-tadqiqot institutlari va sanoat korxonalari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish amaliy tajriba va nazariy bilim uyg'unligini ta'minlaydi.

Uchinchi jihat sifatida innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlarni rag'batlantirish muhim o'rin tutadi. Qurilish sohasida yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishni qo'llab-quvvatlovchi davlat dasturlari, grantlar va innovatsion fondlar tashkil etilishi zarur. Shuningdek, texnologiyalar transferi, startaplar faoliyatini moliyaviy rag'batlantirish hamda innovatsion markazlar va inkubatorlarni tashkil etish orqali ilmiy g'oyalarni amaliyotga tatbiq etish samaradorligini oshirish mumkin.

To'rtinchi yo'nalish — me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirishdir. Qurilish faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlarini modernizatsiya qilish, energiya samaradorligi va barqaror qurilish standartlarini ishlab chiqish, litsenziyalash va sertifikatlashtirish tizimlarini takomillashtirish orqali sohaning institutsional barqarorligi ta'minlanadi. Shu bilan birga, xalqaro me'yorlarni milliy sharoitga moslashtirish O'zbekiston qurilish industriyasining global talablarga moslashuvini kuchaytiradi.

Beshinchi yo'nalish sifatida xalqaro hamkorlik va davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish, ilg'or texnologiyalarni transfer qilish va malaka almashish imkoniyatlari orqali sohada innovatsion o'sish uchun zarur tashkiliy-iqtisodiy sharoit yaratiladi. Davlat-xususiy sheriklik modeli, xususan, infratuzilma, energetika, transport va uy-joy sohalarida xususiy kapitalni jalb qilish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

So'nggi, lekin muhim yo'nalishlardan biri — monitoring va baholash tizimini joriy etishdir. Qurilish jarayonlarining natijaviyligini o'lchash uchun asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) tizimini ishlab chiqish, real vaqt rejimidagi hisobot va tahlil mexanizmlarini joriy etish zarur. Bu loyiha boshqaruvida xatoliklarni o'z vaqtida aniqlash, resurslardan oqilona foydalanish hamda strategik qarorlarni ilmiy asosda qabul qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, xorijiy ilg'or tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish va joriy etish qurilish industriyasining raqobatbardoshligini oshiradi, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi hamda barqaror iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylanadi. Shu asosda tashkiliy-iqtisodiy boshqaruvning yangi modeli shakllanib, milliy qurilish sohasi jahon talablariga mos innovatsion, ekologik va raqamli rivojlanish yo'liga o'tadi.

Adabiyotlar

1. D. Grimsey, M. Lewis. Public-private partnerships: The worldwide revolution in infrastructure provision and project finance. 2017.
2. McKinsey Global Institute. The future of construction: How digital transformation is reshaping the industry. 2020.
3. Ofori G. Project finance and construction cost management: Challenges and opportunities. 2015.
4. OECD. Construction industry productivity and digitalization report. 2022.
5. Райзберг А.В. Экономические механизмы строительных предприятий в России. Москва, 2021.
6. Горшков М. Цифровые системы закупок в Беларуси: повышение прозрачности в строительной отрасли. Минск, 2019.
7. Зокиров С., Каримов Б. O‘zbekistonda davlat-xususiy sheriklik: muammolar va istiqbollari. Toshkent, 2022.
8. Ахмедов О., Исмоилов Р. O‘zbekistonning qurilish sohasida raqamli transformatsiya: to‘siqlar va imkoniyatlar. Samarqand, 2021.
9. Toshkent Moliya Instituti. Qurilish sohasida moliyaviy boshqaruvni rivojlantirish istiqbollari. Toshkent, 2023.
10. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) O‘zbekiston. O‘zbekistonning qurilish sanoati: boshqaruv va shaffoflik muammolari. 2022.
11. Zhunusov K.Zh. Investment strategies in construction: The Case of Kazakhstan. Nur-Sultan, 2020.